

УДК 061.1:73(339.5.012)

Андрій Мартинов

*Доктор історичних наук, професор,
Інститут історії України НАН України,*

Євген Хан

*Кандидат історичних наук, старший викладач
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – США: ТРАНСАТЛАНТИЧНА УГОДА ПРО СВОБОДУ ТОРГІВЛІ ТА ІНВЕСТИЦІЙ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Трансатлантична угода про свободу торгівлі та інвестицій між Європейським Союзом і США є визначальною для динаміки розвитку світової економіки. Цей проект неодноразово актуалізувався в історії міжнародних відносин, але кожного разу з різних причин не був реалізований. Неоднозначні оцінки процесу лібералізації торгівлі між ЄС і США існують у суспільній думці по обидва боки Атлантичного океану. Адміністрація президента США Барака Обами, утворивши Тихоокеанське економічне співтовариство, актуалізувала процес підготовки аналогічної угоди з Євросоюзом. Але криза з біженцями із близькосхідних країн, складна ситуація в зоні функціонування спільної європейської грошової одиниці євро, невизначеність із членством в ЄС Великої Британії ускладнили реалізацію зазначеного проекту.

Ключові слова: *Європейський Союз, США, Трансатлантична угода про свободу торгівлі та інвестицій.*

Відносини Європейського Союзу і Сполучених Штатів Америки становлять «ядро» сучасної системи міжнародних відносин. Історія міжнародних відносин пропонує різні теоретичні підходи до тлумачення цих відносин. З точки зору ліберального підходу можна вести мову про проект Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій як інструмент стимулювання розвитку світової економіки, яка потерпає від негативних

наслідків світової економічної кризи, започаткованої восени 2008 року. Не випадково, що майже за рік до неї розпочинаються предметні переговори між Євросоюзом і США з цього приводу. Метою реалізації зазначеного проекту є сприяння тенденції подальшого створення постіндустріальної економіки в ареалі євроатлантичної цивілізації.

Водночас ліберальна інтерпретація потреби створення Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій наражається на критику з боку антиглобалістів. Яскравий приклад такої критики дає світ-системна теорія Іммануеля Валлерстайна. У разі створення Трансатлантичної зони вільної торгівлі теоретично релевантним буде ідеологічне ядро зазначеної світ-системної теорії щодо ієрархічної нерівності між центром – напівпериферією та периферією світової системи.

Звичайно, теоретичне обґрунтування необхідності зазначеного проекту можна здійснити на основі цивілізаційної теорії. Адже, як слушно зазначає німецький політолог професор Гумбольдського університету м. Берлін Херфрід Мюнклер, Європа з геополітичної точки зору в умовах глобалізації це не «півострів Азії» лише у випадку стратегічного союзу зі США [10, с. 60]. Не випадково Росія традиційно докладляє максимум зусиль з метою «розсварити» Євросоюз і США, зокрема, граючи на амбіціях деякої частини європейських еліт побудувати «Сполучені Штати Європи», які російські експерти в інтересах ідеологічного обґрунтування так званого багатопольярного світу представляють як «полюс сили», який «повинен» конкурувати зі США. Зрозуміло, що цивілізаційне розуміння взаємодоповнюваності Європи і США домінувало за часів «холодної війни». Французький політолог Раймон Арон слушно зауважував, що «в економічному плані Сполучені Штати були невід'ємними від Європи протягом сторіч. Їхня історія була б зовсім іншою, якби в XIX сторіччі надлишок європейського населення не виявив за океаном незаселені й багаті, придатні для обробітки землі» [1, с. 110]. Безперечно, ця цивілізаційні єдність була переможно перевірена за часів Другої світової війни. США вийшли з неї

не просто політичними переможцями, а й найпотужнішою економічною державою світу. Зміцненню трансатлантичних зв'язків між США і Західною Європою сприяв план Маршала.

Створена після 1945 р. Бреттон-Вудська глобальна фінансова система діяла до 1973 року. Нагадаємо, що її сутність полягала у визначенні вартості національних валют її учасників одночасно у золотому і доларовавому еквівалентах відповідно до письмових зобов'язань США підтримувати конвертованість долара в золоті. У випадку дефіциту балансу своїх зовнішніх витрат США зобов'язувались не приймати жодних заходів, всупереч стабільності європейських валют. Усі фінансові проблеми Західного світу США брали на себе як найбільш динамічна і потужна на той час економіка світу. Фактично у «автентичному» варіанті Бреттон-Вудська система була фінансово вигідною європейцям і не вигідною США. Американські експортери зазнавали збитків. Долари поступали до європейських банків, які купували американські цінні папери. Завищена вартість долара сприяла європейському експорту та стимулювало американські компанії до інвестицій у Європі. Ця монетарна система також сприяла європейським інвестиціям у США. Але потужний удар по цій системі був завданий участю США у В'єтнамській війні 1965-1975 років. Наслідками її завершення для світової економіки стала відмова від золотого стандарту долару та започаткування процесу створення європейської валютної системи. Важко не звернути увагу на той факт, що до Єврозони увійшли країни з різними ментальними традиціями. Свого часу на цей факт звернули увагу лауреат Нобелівської премії з економіки Йозеф Штігліц та аналітик Світового банку Амартаї Сен. Останній також звертає увагу на моральну кризу, яка не в останню чергу провокує домінування спекулятивного капіталу та «віртуальної» економіки. В свою чергу відомий економічний оглядач Пол Кругман у своєму блозі веде мову про потребу повернення до балансу кооперації та конкуренції. Експерт з питань європейської інтеграції Рожер де Век вважає, що світова економічна криза завершила період економічного

ультралібералізму та глобалізаційного оптимізму. Адже недостатня ефективність збирання податків веде до збільшення бюджетних дефіцитів та провокує все нові проблеми на рівні національних держав. Період «більшої свободи, меншого державного впливу» в реальній політиці лише посилив вплив транснаціональних корпорацій. На думку німецького економіста Р. де Века, демократичний капіталізм має зробити політику незалежною від економічних інтересів великих корпорацій [11, с. 40].

У 2002 р., коли національні грошові одиниці тільки замінювалися на євро, експерти звертали увагу на потенційних проблемах та вадах монетарного союзу. По-перше, спільну валюту отримали держави з різним рівнем добробуту, внаслідок чого національні уряди втратили важелі кредитно-грошової політики як регулятора розвитку економіки. По-друге, не було запроваджено спільну систему оподаткування та контролю за темпами зростання бюджетних дефіцитів. По-третє, управління монетарними відносинами фактично залишилося в руках Європейського центрального банку, а податкова політика в руках національних урядів. Зважаючи на це, колишній голова Європейської комісії Жак Делор звинуватив засновників монетарного союзу ЄС у «первородних» помилках запровадження спільної європейської грошової одиниці євро. Він навіть назвав особливо правильними рішення тих країн, які вирішили зберегти національні валюти [7, с. 1]. У підсумку 17 країн зони євро домовилися підписати у березні 2012 року угоду про створення бюджетно-податкового союзу. Вона є відкритою для інших десяти країн Євросоюзу, які зберігають національні грошові одиниці. Сенс домовленостей стосується введення ліміту збільшення заборгованості, яка не повинна перевищувати принаймні валовий внутрішній продукт країни-члена Євросоюзу. У державних бюджетах на 2012 рік мають бути зафіксовані статті, які працюватимуть на скорочення поточної заборгованості. Внаслідок цього європейцям пропонують зменшення зарплат і підвищення податків, введення нового податку на нерухомість, скорочення штату бюджетників та радикальне зменшення державних соціальних виплат.

Зважаючи на власні інтереси, проти ідеї бюджетно-податкового союзу виступила Велика Британія в особі її прем'єр-міністра Девіда Кемерона. Він зажадав додаткових поступок та висловив самозадоволення від збереження національної грошової одиниці фунту стерлінгів.

Тож на нинішньому роздоріжжі Євросоюз, скоріше за все, зробить різкий розворот до зосередження на вирішенні внутрішніх проблем, залишивши процес прийняття нових держав-членів до кращих часів. Водночас рішення про збільшення капіталу Фонду стабільності євро не вирішує проблему по суті. Насамперед тому, що навіть експерти Європейського центрального банку не можуть точно підрахувати загальну суму боргів найбільш проблемних країн євро зони – Греції, Італії, Ірландії, Іспанії та Португалії. За деякими припущеннями ця сума складає близько 800 мільярдів євро. Крім того, капіталізація зазначеного фонду не може здійснюватися винятково за рахунок емісії, тобто збільшення «інфляційного податку» на усіх європейців. Але уникнути цього також досить важко, адже навіть досі найбільш стабільна німецька економіка показала тенденцію до рецесії, тобто спаду ділової активності. Тому, виходячи з неузгодженості позицій «старих» та «нових» країн Євросоюзу щодо відмови від національних податкових систем, що розглядається як найбільш радикальний хірургічний метод лікування ракової пухлини європейських боргів, слід чекати чергових «метастаз». Адже запропоновані методи лікування можуть лише «підтримати життя» важко хворих економік, але не вирішують їхніх проблем у принципі.

Звертаємо увагу на той факт, що нинішній раунд переговорів між Євросоюзом і США щодо Трансатлантичної зони вільної розпочались на фоні кризи в зоні євро. Державний департамент США ініціював у 2007 р. черговий раунд переговорів з Європейським Союзом про умови створення зони вільної торгівлі [9, с. 1]. Федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель до загострення кризи з біженцями із країн Північної Африки та Близького Сходу вважала, що європейцям треба бути готовими, що у певних

сферах останнє слово буде не за окремими країнами, а за Європейський Союзом з єдиною валютою і армією. Ця заява лунала вже на фоні появи під впливом «арабських революцій» 2011-2014 рр. «середземноморського поясу нестабільності» вздовж південних кордонів Євросоюзу. Вже була зруйнована економіка Лівії, великих масштабів набирала війна в Сирії.

Але Європейському Союзу вкотре не вистачило спільної політичної волі і ментальних передумов для створення спільної сильної армії і поліції, здобуття великого «силового» зовнішньополітичного впливу, створення потужної європейської інтеграційної ідеології, не вистачало лояльності населення до наднаціональних структур влади. На початку березня 2010 року Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки баронеса Катрін Ештон презентувала Європейському парламенту узгоджену концепцію розвитку дипломатичного апарату Євросоюзу та коло пріоритетів. Говорячи про прагнення дипломатії Євросоюзу, К.Ештон поставила задачу проведення «сильнішої та відповідальнішої європейської зовнішньої політики» [8, с. 125].

Суверенні країни Євросоюзу досить часто критично налаштовані одна до одної, хоча цей факт може певний час маскуватися потребами солідарності у відносинах із зовнішнім світом та його ризиками. Зрозуміло, що поки наявні спільна мета та інтереси держави члени Євросоюзу виконуватимуть взяті на себе зобов'язання. Як тільки нівелюється фактор тотожності або близькості інтересів, зникають й мотиви для погоджених спільних дій. Цю тезу підтвердили суперечливі дебати щодо порятунку економіки Греції від банкрутства. З 2001 р. борг Греції 151,9 млрд. євро до 2011 р. зріс до 365,6 млрд. євро [8, с. 140].

Водночас про незавершеність процесу оформлення дипломатичної служби ЄС свідчать проблеми оформлення розвідувального співтовариства Європейського Союзу. Побудова відповідних вертикальних розвідувальних структур вимагатиме створення спеціалізованого європейського розвідувального агентства, яке візьме на себе аналітичні функції та стане

центром збирання інформації від національних спеціальних служб. Однак поки що незрозуміло як це кореспондуватиметься з розвідувальними структурами НАТО і не зрозуміло як фінансувати цю діяльність. Натомість горизонтальна координація сприяє побудові мережі, за допомоги якої спрощується процедура встановлення як двосторонніх так і багатосторонніх контактів для обміну розвідувальною інформацією. Зрозуміло, що це вимагатиме інституціоналізації відносин між учасниками. Поки що розвідувальне співтовариство Європейського Союзу представлено сукупністю розвідувальних співтовариств країн-членів Європейського Союзу. Від них залежить, наскільки Європа просунеться шляхом створення єдиної наднаціональної розвідувальної служби. Наприклад, Велика Британія має відразу три розвідувальні служби: MI-6 (зовнішня розвідка), MI-5 (контррозвідка) та Центр урядового зв'язку. Зовнішня розвідка ФРН (Bundesnachrichtendienst) залишається у підпорядкуванні бундесканцлера. Зовнішня розвідка Франції складається з дев'яти спеціальних служб, підпорядкованих трьом міністерствам. Наприклад, Дирекція військової розвідки здійснює збирання та аналіз інформації, здобутої тактичною та стратегічною розвідкою. Генеральна дирекція зовнішньої безпеки здійснює розвідку та контррозвідку за межами Франції. Дирекція захисту та безпеки оборони виконує функції військової контррозвідки. Натомість Управління зі стратегічних питань проводить стратегічний аналіз та середньострокове прогнозування, інформаційно-аналітичне забезпечення міжнародних переговорів. Отже, навіть з вище наведеного простого переліку фактів зрозуміло, що в значній часовій перспективі не буде європейського аналогу ЦРУ США, оскільки національні спецслужби держав-членів Євросоюзу більше між собою конкурують, ніж взаємодіють. Наявна «Британська співдружність з ухиляння від податків і відмивання капіталів».

Критики проекту Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій між Європейським Союзом і США наголошують, що під приводом «комерційної таємниці» євроатлантичні переговори відбувались

негласно, без дотримання принципів публічної дипломатії. Лише гострота такої критики спонукала європейських бюрократів відреагувати на критику та почати пропагувати переваги такої угоди між Європейським Союзом і США.

У жовтні 2015 р. європейський комісар з питань торгівлі Сесілія Мальстрьом офіційно ознайомила громадськість з актуальним станом переговорів про підготовку тексту Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій [4, с. 1]. У Європейському Союзі створено транснаціональну ініціативу проти Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій [6, с. 1]. 4 листопада 2015 р. було опубліковано позитивний висновок європейського омбудсмена з приводу підготовки Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій [13, с. 2]. Водночас у середовищі політичних сил, які скептично налаштовані щодо європейської інтеграції, посилюються критичні настрої й щодо угоди зі США. Правда, за винятком «Національного фронту» Марін Ле Пен, ці політичні сили є переважно позапарламентськими на національному рівні, але представлені у Європейському парламенті. Вони переконані, що масове переселення арабських біженців як спосіб розмивання європейської ідентичності та нового етапу глобалізації. Ультраправі вбачають у цьому процесі створення із Європейського Союзу «ерзацу» Сполучених Штатів Америки як ринку збуту товарів транснаціональних корпорацій [12, с. 162].

Поєднання економічних зусиль США і ЄС можна розглядати як відповідь на глобальний економічний виклик Китаю. У січні 2016 р. у Пекіні відкрився центральний офіс Азійського банку інфраструктури інвестицій (АБІІ). Його статутний капітал становить сто мільярдів доларів. Серед головних акціонерів Китай, Індія, Японія, Росія, Німеччина. Передбачається, що АБІІ стане фінансовим джерелом для багатьох великих проектів, зокрема, пов'язаних із «Шовковим шляхом». Китай розглядає діяльність цього банку як один із фінансових інструментів стимулювання розвитку своєї економіки [2, с. 9]. Утім, адміністрація президента США Барака Обама вимушена

зважати увагу на той факт, що американські профспілки невдоволені угодою про Транстихоокеанське партнерство. Аналогічні занепокоєння викликають у профспілковому середовищі США й переговори з Євросоюзом [14, с. 1].

20 лютого 2016 р. лідери держав-членів Європейського Союзу після триденних переговорів з Великою Британією досягнули компромісу щодо умов, на яких британська еліта готова погодитись на невихід із Євросоюзу. За офіційними результатами переговорів було оголошено, що сторони домовились щодо основних положень, які відстоював британський прем'єр-міністр Девід Кемерон. Зокрема, лідери країн-членів Євросоюзу погодились, що Велика Британія не повинна приєднуватись до Монетарного союзу. Але Лондон як один із найбільших світових фінансових центрів залишив за собою право дорадчого голосу у справах Монетарного союзу. Також прем'єр-міністр Девід Кемерон домогся особливих прав Великої Британії у дотриманні договірно-правових норм Євросоюзу. Мова йде про гарантії неучасті Великої Британії у гіпотетичних проектах по створенню «Сполучених Штатів Європи». Крім того, країни-члени Євросоюзу погодились на особливі умови соціальної політики Великої Британії щодо мігрантів. Офіційний Лондон домагався згоди Євросоюзу на обмеження виплат трудовим мігрантам з країн-членів Євросоюзу. Насамперед мова йде про поляків та чехів. Тепер Велика Британія має можливість у разі втрати ними роботи платити їм субсидії після чотирьох років легального перебування у Британії. Відразу після завершення цих переговорів Девід Кемерон оголосив про призначення на 23 червня 2016 року референдуму з питання виходу Великої Британії із Європейського Союзу. Причому Девід Кемерон не втратив нагоду нагадати, як він ненавидить Євросоюз та похвалити себе за поступки, яких від цього нелюбого союзу він домогся. Поки що британські соціологічні опитування фіксують, що кількість прихильників ідеї виходу Великої Британії із Європейського Союзу приблизно на десять відсотків менше, ніж чисельність британських європейських оптимістів. Від виходу або невиходу Великої Британії із

Євросоюзу залежить доля трансатлантичної зони вільної торгівлі. Сполучені Штати Америки наголошують, що збереження Великої Британії у Євросоюзі є критично важливим для завершення переговорів про створення трансатлантичної зони вільної торгівлі. Попереду майже чотири місяці запеклих дебатів між британськими європейськими скептиками та європейськими оптимістами, які значною мірою вплинуть на подальшу долю процесу європейської інтеграції.

Визначальне значення для реалізації проекту Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій між Європейським Союзом і США мають президентські вибори у США 8 листопада 2016 року. Провідний претендент на посаду президента США від Демократичної партії Гіллари Клінтон вмотивована на підтримку Тихоокеанського економічного співтовариства й до останнього моменту обережно висловлюється на користь Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій між Європейським Союзом і США. Адже вона не хотіла давати привід для додаткової критики, позаяк ця угода активно готувалася за часів її перебування на посаді державного секретаря США. Досить критично до Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій між Європейським Союзом і США ставиться провідний кандидат на посаду президента США від Республіканської партії Дональд Трамп.

Отже, успішність реалізації проекту Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій між Європейським Союзом і США залежить від результату референдуму 23 червня 2016 р. про вихід або продовження перебування Великої Британії в Євросоюзі та від результату президентських виборів у США 8 листопада 2016 року. Правда, й надалі на заваді цьому процесу можуть стати президентська кампанія весни 2017 р. у Франції та вересневих 2017 р. виборів бундестагу ФРН. Найгірше для цього проекту те, що вирішальний етап переговорів припав на період завершення другого президентського терміну Барака Обами, який більшу частину свого політичного капіталу використав на створення Тихоокеанського

економічного співтовариства. На підписання Трансатлантичної угоди про свободу торгівлі та інвестицій Євросоюзу і США поки що не вистачає часу і політичних ресурсів.

Список використаних джерел та літератури

1. Арон Р. Ми і війна між націями [Текст] / Пер. з фр. – К.: Юніверс, 2000. – 688 с.
2. Баликова Ніна. Китай відкрив Азійський банк інфраструктури інвестицій [Текст] // Голос України. – 2016. – №11. – 22 січня.
3. Бжезинский З. Великая шахматная доска. [Текст] / Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1999. – 256 с.
4. Decision of the European Ombudsman closing the inquiry into complaint 119/2015/php on the European Commission’s handling of a request access to documents related to TTIP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.europa.eu/en/cases/decision.faces/en/61261/html.bookmark>
5. Киссинджер Г. Дипломатия [Текст] / Пер. с англ. – М.: Ладомир, 1999. – 848 с.
6. European Initiative Against TTIP and CETA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.stop-ttrip.org>
7. Jacques Delors: Euro was flawed from beginning. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16016131>
8. Franco Algieri, Thomas Bauer. Die Festschreibung mitgliedstaatlicher Macht: GASP und GSVP im Vertragswerk von Lissabon // Werner Weidenfeld (Hrsg). Lissabon in der Analyse. Der Reformvertrag der Europäischen Union. [Текст] – München: Beck Verlag. – 2008. – 640 S.
9. Keynote Remarks at the Washington International Trade Association’s Trans-Pacific Partnership series. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.state.gov/e/eb/res/rm/2016/251251.html

10. Münkler Herfried. Macht in der Mitte. Die neuen Aufgaben Deutschlands in Europa [Текст]. – Hamburg: Edition Körber-Stiftung, 2015. – 203 S.
11. Roger de Weck. Nach der Krise. Gibt es anderen Kapitalismus? [Текст] – München: Deutsche Taschenbuch Verlag, 2009. – 340 S.
12. Thilo Sarrazin. Europa braucht den Euro nicht [Текст]. – München: Deutsche Verlag Anstalt, 2012. – 462 S.
13. Trade Debates – Liberal Voices Need. European Commission – Speech. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/december/tradoc_154013.pdf
14. Transatlantic Economic Council: Cooperation on Innovation and Growth. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.state.gov/r/pa/pr5/p5/2015/02/237641.htm

EUROPEAN UNION - USA: TRANSATLANTIC AGREEMENT FREE TRADE AND INVESTMENT: PAST AND PRESENT

The paper deals with relationship between European Union and USA in the context of Transatlantic Trade and Investment Partnership. These are the need for the positive dynamic of world economic. The paper analyzes the criticism of this process. The debate itself takes place in the continuum Transatlantic Partnership. The USA president Barack Obama hope managed to define features of Transatlantic Trade and Investment Partnership between USA and EU. The author distinguishes social, geo-political and many factors of the analyzed phenomenon of this project.

Keywords: *European Union, USA, Transatlantic Trade and Investment Partnership.*

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ – США: ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКОЕ СОГЛАШЕНИЕ О СВОБОДЕ ТОРГОВЛИ И ИНВЕСТИЦИЙ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Трансатлантическое соглашение о свободной торговле и инвестициях между Европейским Союзом и США является ключевым для динамики развития мировой экономики. Этот проект многократно актуализировался в истории международных отношений, но каждый раз по различным причинам не был реализован. Неоднозначно этот проект либерализации торговли между ЕС и США воспринимается общественным мнением по обе стороны Атлантического океана. Администрация президента США Барака Обамы, создав Тихоокеанское экономическое сообщество, актуализировала процесс подготовки аналогичного соглашения с ЕС. Однако кризис с беженцами из ближневосточных стран, сложная ситуация в зоне евро, неопределенность с членством Великобритании в ЕС осложнили реализацию этого проекта.

Ключевые слова: *Европейский Союз, США, Трансатлантическое соглашение о свободе торговли и инвестиций.*